

Γ. ΣΕΦΕΡΗΣ, Τελευταίος Σταθμός

• Ο «Τελευταίος Σταθμός» είναι το τελευταίο ποίημα της συλλογής «Ημερολόγιο Καταστώματος Β΄». Η ημερομηνία στο τέλος δηλώνει, σύμφωνα με τον Mario Vitti, «μάλλον την αρχή της συγγραφής παρά την ολοκλήρωσή της, αφού το ποίημα δεν ήταν έτοιμο ούτε και τον καιρό της τυπογραφικής έκδοσης του Ημερολογίου Καταστώματος Β΄, που τυπώθηκε το Δεκέμβριο του 1945. δημοσιεύτηκε τελικά στο περιοδικό Τετράδιον, τεύχος Μαρτίου 1947, με την ένδειξη «Συμπλήρωμα στο Ημερολόγιο Καταστώματος Β΄» και τη διαφορετική ημερομηνία «15 Οκτωβρίου 1944», που μάλλον οφείλεται σε τυπογραφικό σφάλμα.»

• Όταν τον Απρίλιο του 1941 οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Ελλάδα, ο Σεφέρης, όντας μέλος του διπλωματικού σώματος, ακολούθησε την κυβέρνηση στο Κάιρο και αργότερα στην Πρετόρια της Νότιας Αφρικής. Έτσι, στάθηκε μάρτυρας των παρασκηνιακών διπλωματικών ενεργειών των αυτοεξόριστων Ελλήνων σε όλη τη διάρκεια του πολέμου. Μετά την ήττα των Γερμανών, ο ποιητής πήρε μαζί με πολλούς άλλους διπλωμάτες, πολιτικούς και στρατιωτικούς το δρόμο της επιστροφής. Τελευταίος σταθμός της περιπλάνησης ήταν το ιταλικό χωριό Cava dei Tirreni, κοντά στο Σαλέρνο. Εκεί η ελληνική κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής και η ακολουθία της περίμεναν την άδεια των Άγγλων για να ξεκινήσουν για την Ελλάδα. Το ποίημα «Τελευταίος Σταθμός» γράφτηκε στις 5 Οκτωβρίου 1944, δώδεκα μέρες πριν από την επιστροφή των αυτοεξόριστων στην Αθήνα.

• Το ποίημα ξεκινά με την κρίση που διατυπώνει το ποιητικό υποκείμενο, σε α΄ ενικό πρόσωπο, για το φεγγάρι. Δείχνει να προτιμά την αστροφεγγιά, καθώς ο έναστρος ουρανός ευνοεί τον προβληματισμό και την εξαγωγή συμπερασμάτων. Εδώ το «αλφαβητάρι των άστρων» παραπέμπει ευθέως στην αστρολογία, στην προσπάθεια πρόβλεψης του μέλλοντος, ενώ «ο κόπος της τελειωμένης μέρας» μοιάζει να υποδηλώνει την ολοκλήρωση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

• Οι νύχτες με φεγγάρι και η αστροφεγγιά αποτελούν την αφορμή να ξετυλιχθούν οι σκέψεις του ποιητικού υποκειμένου τη δεδομένη ιστορική στιγμή. Πβ. τους στίχους από το ποίημα «Ελένη»: «Το φεγγάρι/ βγήκε απ' το πέλαγο σαν Αφροδίτη· / σκέπασε τα' άστρα του Τοξότη, τώρα πάει να 'βρει / την Καρδιά του Σκορπιού, κι όλα τ' αλλάζει. / Πού είν' η αλήθεια;». Το φεγγάρι και στα δύο ποιήματα αποτελεί την αφορμή, ώστε ο ποιητής να αναζητήσει την αλήθεια πίσω από τις πράξεις των θεών και των ανθρώπων (Ελένη) ή να προβληματιστεί για την πορεία της πατρίδας του στο μέλλον (Τελευταίος Σταθμός). Η αντικατάσταση του α΄ ενικού από το γενικευτικό β΄ ενικό δίνει καθολικό χαρακτήρα στην ποιητική θέση.

• Η φράση του Μακρυγιάννη «Τώρα που κάθομαι άνεργος» έχει κυριολεκτική σημασία, δεδομένου ότι ο Σεφέρης βρίσκεται ήδη είκοσι μέρες στο ιταλικό χωριό, όταν γράφει το ποίημα. Αν σκεφτούμε μάλιστα ότι ο ελληνικός λαός συνδέει την ανεργία με την ηθική φθορά, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η παρατεταμένη απραξία επιδρά αρνητικά στον ποιητή, αλλά και στους υπόλοιπους αυτοεξόριστους, που περιμένουν την ώρα της επιστροφής.

• Το φεγγαρόφωτο καθορίζει το σκηνικό του ποιήματος και ανακαλεί στη μνήμη το υποηθικό κάπο ες άλλες νύχτες με φεγγάρι στα ελληνικά νησιά και σε «πολιτείες του βοριά», πιθανότατα την Αγγλία, όπου έζησε πολλά χρόνια. Οι δυο εικόνες προβάλλουν την αντιθετική επίδραση του φεγγαριού, τη νοσταλγία και την αποχώνωση που προκαλεί στους ανθρώπους και τον ποιητή.

• Το φεγγάρι ενεργοποιεί το στοχασμό. Το ποιητικό υποκείμενο υιοθετεί το α΄ πληθυντικό πρόσωπο προκειμένου να εισάγει το θέμα της επιστροφής στην πατρίδα, ως εκπρόσωπος των αυτοεξόριστων Ελλήνων. Ο νόστος έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο για τον ποιητή: όλοι όσοι ζουν μακριά από την Ελλάδα τα χρόνια της

Κατοχής επιδιώκουν να επιστρέψουν για να πάρουν αμοιβή για τους αγώνες τους, μερίδιο στην εξουσία, χρήματα και υλικά αγαθά. Ο ‘φιλάργυρος’ που ‘κρατάει το παλιό χρέος’ είναι ο χρόνος. Αξιοπρόσεκτη είναι η απαξιωτική στάση του ποιητή προς τους αυτοεξόριστους. Παρουσιάζει την επιδίωξή τους με εικόνες που έχουν σχέση με λεφτά και πληρωμές, ενώ χρησιμοποιεί λαϊκές εκφράσεις της αγοράς για να παραπέμψει σε ανθρώπους χωρίς ουσιαστική μόρφωση και αξίες.

- Η εικόνα του φεγγαριού που προβάλλει έπειτα από τη φθινοπωρινή μπόρα ίσως να μπορεί να ερμηνευθεί ως μήνυμα για τον ερχομό της ειρήνης. Ο στίχος «Σιωπές αγαπημένες της σελήνης» παραπέμπει στο απόσπασμα από το Βιργίλιο: «Και των Αργείων πια η φάλαγγα, σε πλοία βαλμένα στη σειρά, κινούσε από την Τένεδο, μες στις αγαπημένες σιωπές της ήσυχης σελήνης, γυρεύοντας γνωστές ακτές» (Αινειάδα, Β 254 – 256). Ο Σεφέρης έπειτα από μια σύντομη παύση ανακαλεί μια σκηνή νόστου από τον Τρωικό πόλεμο, το μακρινό παρελθόν, με πρόθεση να δώσει διαχρονικό χαρακτήρα σε όσα θα ακολουθήσουν, αλλά και να συνδέσει την πρώτη ενότητα του ποιήματος με τη δεύτερη.

- Η δεύτερη ενότητα του ποιήματος αρχίζει με το στίχο «είναι κι αυτός ένας ειρμός της σκέψης», που δηλώνει τη συνειρμική σύνδεση του φεγγαριού με την ποιητική αφήγηση. (Ας θυμηθούμε ότι το ποίημα του Σεφέρη «Επί ασπάλαθων...» γράφεται με τη διαδικασία των συνειρμών). Η νοσταλγία και η μοναξιά διογκώνουν την επιθυμία του ποιητή να μιλήσει σε ένα φίλο, να εκμυστηρευτεί σε ένα έμπιστο πρόσωπο τους προβληματισμούς του. Για την ταυτότητα του φίλου γράφει ο Mario Vitti: «Ο φίλος που έρχεται δεν είναι μόνο ετούτος που φτάνει την τελευταία στιγμή, την παραμονή της επιστροφής (“παράδοξο, παράδοξο: διάφοροι που φεύγουν από την Ελλάδα – και **τόρα** ακόμη – και έρχονται ως εδώ. Όλοι αυτοί οι κύριοι, που βγαίνουν από τα σπλάχνα – καθώς λένε – του αγωνιζομένου Έθνους, δε μας καλυτερεύουν, μας κάνουν χειρότερους” Μέρης, τομ. Δ’ , σελ. 359), είναι και όσοι άλλοι κατά καιρούς πήγαν εκεί που βρισκόταν με την κυβέρνηση ο Σεφέρης και τους άλλαξε η ξενιτιά, όχι προς το καλό.» Έτσι, ο στίχος 30 «Μη σε προλάβει η μοναξιά και σε αλλάξει» αποκτά την εξής σημασία: όσοι πήγαιναν στη Μέση Ανατολή δεν αργούσαν να διαφθαρούν και να πάρουν μέρος στις δολοπλοκίες των ελληνικών κυβερνητικών και στρατιωτικών κύκλων.

- Στους στίχους 31 – 40 η αφήγηση γίνεται αναδρομική και τονίζει το ετερόκλητο των εξόριστων που έχουν συγκεντρωθεί στην Cava dei Tirreni με προορισμό την Ελλάδα και κυρίως την εξόφληση του «παλιού χρέους».

- Το «κρατίδιο της Κομμαγηνής, που «σβησε σαν το μικρό λυχνάρι» παραπέμπει ευθέως στον Καβάφη: «Επιτύμβιον Αντιόχου, βασιλέως Κομμαγηνής» και υπονοεί την Ελλάδα που βρίσκεται στο έλεος των δολοπλόκων και διεφθαρμένων κατόχων αξιωμάτων χωρίς πραγματικό αντίκρισμα, εφόσον βρίσκονται στην εξορία και επομένως δεν ασκούν εξουσία, οι οποίοι είναι αποξενωμένοι από τον ελληνικό λαό και ελέγχονται από τους Συμμάχους.

- Ακολουθεί η επεξεργασία του θέματος της ηθικής διαφθοράς. Σύμφωνα με τον ποιητή, μέσα στο φθινοπωρινό τοπίο διακρίνεται ακόμα πιο έντονα το ήθος των ανθρώπων που έρχονται από την εξορία. Οι κατηγορίες του ποιητή είναι πολλές και βαριές και αναφέρονται στην εμπειρία της Μέσης Ανατολής: μικρότητες, δολοπλοκίες, πολιτική αδράνεια και απόπειρες εκμετάλλευσης του αγώνα των αντρών στην κατεχόμενη Ελλάδα τροφοδοτούν την πίκρα, την απογοήτευση και το θυμό του ποιητή.

- Στο στίχο 44 έχουμε μια δεύτερη αναφορά στο Μακρυγιάννη: «δόλο και απάτη» που ενισχύει τη θέση του ποιητή με τη διαχρονικότητα και το κύρος που της προσδίδει.

• Στους στίχους 46 – 66 η υιοθέτηση του γ' προσώπου από τον ποιητή ταιριάζει με το στοχαστικό χαρακτήρα των στίχων, όπως αυτό φαίνεται σε τρεις στίχους με γνωμικό περιεχόμενο:

«Εύκολα τρίβεται ο άνθρωπος μες στους πολέμους·

Ο άνθρωπος είναι μαλακός, ένα δεμάτι χόρτο»

«Ο άνθρωπος είναι μαλακός και διψασμένος σαν το χόρτο»

Η ποιητική θέση για τις επιπτώσεις του πολέμου στην ανθρώπινη προσωπικότητα διατυπώνεται απερίφραστα: ο άνθρωπος αλλοιώνεται, φθείρεται ηθικά. Είναι 'μαλακός', ενδοτικός, ελάχιστα ανθεκτικός στις πιέσεις. Δεν αντιστέκεται στα ένστικτά του, επιζητεί την ηδονή, απολαμβάνει το φυσικό κάλλος και επιδιώκει με κάθε τρόπο το κέρδος. Μπροστά στον πόλεμο όλοι οι άνθρωποι προτιμούν να μην κινδυνεύουν. Κάποιοι, όντας θρησκόληπτοι και αμόρφωτοι, πιστεύουν ότι ο πόλεμος οφείλεται στις δυνάμεις του κακού και προσπαθούν να τις ξορκίσουν, άλλοι προσπαθούν να διατηρήσουν ή να αυξήσουν τα υλικά αγαθά τους και άλλοι περιορίζονται σε πύρινους πατριωτικούς λόγους. Καμιά όμως απ' αυτές τις συμπεριφορές δεν έχει πρακτικό αντίκρυσμα.

• Όμως, για τον Σεφέρη, ο άνθρωπος δεν είναι ικανός μόνο να φέρνει την καταστροφή, αλλά και για τη δημιουργία. Γι' αυτό και οι στίχοι 61 – 62 αποτελούν μια σύνθεση φράσεων από την Αγία Γραφή: «Καιρός του σπείρειν, καιρός του θερίζειν» με διδακτική πρόθεση: υπάρχει η εποχή του πολέμου, υπάρχει όμως και η εποχή της ειρήνης, που τώρα αρχίζει και πρέπει να αξιοποιηθεί. «Το ρητό αυτό αποτελεί το αποκορύφωμα της σκέψης του ποιητή, όπου καταγγέλλεται ο υποβιβασμός του ανθρώπου και όπου κατάληγει στην ταύτιση της ανθρώπινης ζωής με τη φυτική ζωή» (Mario Vitti).

• Στους στίχους 64 – 88 ο ποιητής προκειμένου να διεκτραγωδήσει τα πάθη των ακούσιων θυμάτων του πολέμου υιοθετεί το δραματικό διάλογο: «Πάλι τα ίδια και τα ίδια, θα μου πεις, φίλε». Οι εμπειρίες της προσφυγιάς, της ζωής στην ξενιτιά, της αιχμαλωσίας και της καταστροφής μοιράζονται ανάμεσα στον ποιητή και στο φίλο (σύντροφο και αναγνώστη). Ο ποιητής αναφέρει ότι είναι βαρετό για τους άλλους, τους αμέτοχους να ακούνε συνεχώς για τον πόλεμο. Όσοι όμως γνώρισαν την κορυφαία πολεμική σύγκρουση δεν μπορούν ν' απελευθερωθούν απ' αυτή. Από τη μια μεριά, είναι οι κερδοσκόποι και οι ανίεροι εκμεταλλευτές του αγώνα εναντίον των Γερμανών και από την άλλη ο άνθρωπος που «κατάντησε κι αυτός πραιμάτεια», τους πρόσφυγες, τους αιχμαλώτους, τους νεκρούς. Η ανάμνησή τους τυραννά τον ποιητή και δεν μπορεί να τους βγάλει από το μυαλό του.

• Στους στίχους 68 – 72 ο ποιητής διατυπώνει την άποψη ότι θα προτιμούσε να ζει ανάμεσα στους ανθρωποφάγους παρά στην Ελλάδα, για να μπορέσει να ξεχάσει τις οδυνηρές εμπειρίες. Ακολουθούν μια σειρά από ζοφερές εικόνες από τις καταστροφές που γνώρισε η Ελλάδα στα χρόνια του πολέμου: της καμένης γης, των προσφύγων που ταξίδευαν μέσα σε άθλιες συνθήκες, του πλοίου, που φορτωμένο πρόσφυγες, βυθίζεται από τον εχθρό. Στόχος των εικονοπλαστικών αυτών στίχων είναι να αποδοθεί με τον πιο δραστικό τρόπο η φρίκη του πολέμου και ο αντίκτυπός της στη μνήμη («Ετούτα ρίζωσαν μες στο μυαλό και δεν αλλάζουν/ετούτα φύτεψαν εικόνες ίδιες με τα δέντρα εκείνα...»)

• Στο στίχο 82: «ένα παρθένο δάσος σκοτωμένων φίλων το μυαλό μας» ο ποιητής μεταβαίνει στα θύματα του πολέμου και δηλώνει, εκτός από τη συναισθηματική του αντίδραση, και το μεγάλο αριθμό τους: είναι αμέτρητοι, όπως τα δέντρα ενός παρθένου δάσους. Το α' πληθυντικό πρόσωπο προσθέτει αμεσότητα, καθώς προαναγγέλλει την πιο οδυνηρή ανάμνηση του ποιητικού υποκειμένου. Είναι ένα θέμα που δεν μπορεί να θίξει ευθέως, παρά μόνο με «παραμύθια και παραβολές»,

όπως ο μύθος του Πρωτέα, οι εικόνες από τη φυτική ζωή, οι μεταφορές, οι παρομοιώσεις. Η φρίκη του πολέμου δεν αποδίδεται με λέξεις «γιατί είναι ζωντανή / γιατί είναι αμίλητη και προχωράει», τόσο αποτρόπαιη που αναγκάζει τον ποιητή να παραμείνει σιωπηλός. Ο πόνος που του προκαλεί είναι συνεχής και αδιάλειπτος, εξακολουθεί μέρα και νύχτα. Ο στίχος του Αισχύλου «μνησιπήμων πόνος» συνδέει τους εξόριστους που επιστρέφουν στην πατρίδα με τον Αγαμέμνονα που κι αυτός γύρισε στην πατρίδα του και βρήκε το θάνατο από το χέρι της γυναίκας του.

- Στους στίχους 89 – 96 το λόγο παίρνει και πάλι το ποιητικό υποκείμενο για να αναφερθεί στο τελευταίο θέμα του ποιήματος, τους ήρωες. Εντύπωση προκαλεί η ανυπομονησία του ποιητή να μιλήσει που εκφράζεται με την επανάληψη: «να μιλήσω για ήρωες, να μιλήσω για ήρωες». Ο Μιχάλης είναι υπόδειγμα ηρωισμού, αρχέτυπο στο νου του Σεφέρη. Γράφει ο ποιητής σχετικά στο ημερολόγιό του: «Η Μαρώ, το βράδυ, μου διηγήθηκε πώς συνόδευσε έναν τραυματία που, αγιάτρευτος ακόμη, έφυγε βαριεστημένος από το νοσοκομείο και πήρε τους δρόμους για το σπίτι του. Προσπαθούσε να τον βαστάξει για να μην πέσει κι αυτός μονολογούσε: ‘ποιον έχει η Ελλάδα για να την οδηγήσει;... η Ελλάδα τραβά μες στο σκοτάδι’»

- Η συνταρακτική εικόνα του πληγωμένου αγωνιστή μέσα στη σκοτεινή πολιτεία και η σπαρακτική κραυγή αγωνίας αντανακλούν το θαυμασμό αλλά και την κριτική διάθεση του ποιητή για τους ανθρώπους που αντιστάθηκαν στον κατακτητή. Η φράση του Μιχάλη, δοσμένη σε ευθύ λόγο, για να αποδώσει την αμεσότητα, που πληγώνει όλους τους Έλληνες («ψηλαφώντας τον πόλεμο») συμπεκνώνει σαν γνωμικό την ποιητική θέση: οι ήρωες λειτουργούν παρορμητικά, χωρίς να υπολογίζουν το κόστος των αγώνων για τους ίδιους. Έμμεσα βέβαια εκφράζεται η αγωνία του ποιητή για το μέλλον της Ελλάδας: ο Σεφέρης, όντας διπλωμάτης καριέρας, γνώριζε ότι ο Εμφύλιος δεν θ’ αργούσε να ξεσπάσει.

- Το ποίημα τελειώνει όπως άρχισε (σχήμα κύκλου) με το μοτίβο του φεγγαριού να επαναλαμβάνεται για Πέμπτη φορά. Ο αόριστος του πρώτου στίχου – που μ’ αρέσαν - γίνεται ενεστώτας – που μ’ αρέσουν – και αποκτά διαχρονική αξία. Ο Mario Vitti δίνει μια διαφορετική ερμηνεία: «Η επαναφορά του πρώτου στίχου ως κατακλείδας του ποιήματος, με τη μετάθεση του ρήματος από τον αόριστο στον ενεστώτα, ύστερα από όσα μεσολάβησαν, μοιάζει να διατυπώνει σε τόνο σκοτεινό το προαίσθημα ότι άλλες νύχτες με φεγγάρι που θα έρθω στη ζωή του δε θα είναι καλλίτερες από αυτές που θυμάται τούτη τη νύχτα, προσμένοντας να χαράξει η ώρα της επιστροφής»

- Τεχνική: Το ποίημα στηρίζεται στην εναλλαγή όλων των ρηματικών προσώπων και των δύο αριθμών, εκτός από το β’ πληθυντικό, τα οποία δηλώνουν τα υποκείμενα του έργου και τις μεταξύ τους σχέσεις, την εναλλαγή μονόλογου – διαλόγου, τους γνωμικούς στίχους, την περιγραφή και την αφήγηση.

- Στιχουργία: Το ποίημα είναι γραμμένο σε ελεύθερο στίχο. Οι στροφές είναι ανισόστιχες, οι στίχοι ανισοσύλλαβοι, ενώ ομοιοκαταληξία δεν υπάρχει.

- Γλώσσα – Ύφος: Η γλώσσα του ποιήματος είναι δημοτική, χωρίς λόγιες προσμειξίσεις. Οι αφηγηματικές τεχνικές, τα πλούσια εκφραστικά μέσα και οι στίχοι γνωμολογικού περιεχομένου διαμορφώνουν ένα ύφος στοχαστικό και διδακτικό.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: Να επισημάνετε τις αναλογίες ανάμεσα στα δύο ποιήματα:

Γ. ΣΕΦΕΡΗΣ, ΤΟ ΑΠΟΜΕΣΗΜΕΡΟ ΕΝΟΣ ΦΑΥΛΟΥ

Τράβα αγωγιάτη, καρότσα τράβα,
τράβα να φτάσουμε γοργά στην Κάβα!
Φύσα βαπόρι, βόα μηχανή,
να 'ρθούμε πρώτοι εμείς! — οι στερνοί.

Τα στερνοπαίδια και τ' αποσπóρια
και τ' αποβράσματα και τ' αποφόρια
μιας μάχης που ήτανε γι' άλλα κορμιά
για μάτια αλλιώτικα κι άλλη καρδιά.

Πολιτικάντηδες, караβανάδες,
ψιλικατζήδες, κολλυβιστάδες,
μούργοι, μουνούχοι και θηλυκά—
τράβα αγωγιάτη! βάρα αμαξιά!

Φτωχή Πατρίδα, στα μάγουλά σου
μαχαίρια γράφουνε το γολγοθά σου·
μána λιοντόκαρδη, μána ορφανή,
κοίτα αν αντέχεις τέτοια πομπή:

το ματσαράγκα, το φαταούλα
με μπογαλάκια και με μπαούλα·
τη χύτρα που έβραζε κάθε βρωμιά
λες και την άδειασαν όλη μεμιά

σ' αυτούς ανάμεσα τους ήπιους λόφους
όπου μας κλείσανε σαν υποτρόφους
ενός αδιάντροπου φρενοβλαβή
που στο βραχιά του παραμιλεί.

Δες το σελέμη, δες και το φάντη
πώς θυμιατίζουνε τον ιεροφάντη
που ρητορεύεται λειτουργικά
μπρος στα πιστά του μηρυκαστικά.

Μαυραγορίτες από τα Νάφια
της προσφυγιάς μας άθλια σινάφια,
γύφτοι ξετσίπωτοι κι αρπαχτικοί,
λένε, πατρίδα, πως πάνε εκεί

στα χώματά σου τα λαβωμένα
γιατί μαράζωσαν, τάχα, στα ξένα
και δεν μπορούνε χωρίς εσέ—
οι φαύλοι: τρέχουνε για το λουφέ.

Cava dei Tirreni, 7. 10. 1944

Ο τίτλος του ποιήματος αποτελεί παραλλαγή του τίτλου «Απομεσήμερο ενός Φαύνου», μουσική για μπαλέτο του Debussy.

Θεός Φάυνος (Faunus): Ρωμαίος πανάρχαιος αγροτικός, ευεργετικός και γονιμικός Θεός, εγγονός του Σατούρνου, κύριος της Προφητικής τέχνης, εξουσιαστής των αγρών και των ζώων, δάσκαλος της αυλητικής τέχνης και προστάτης της νομοθεσίας. Κάποιες φορές, ο Φάυνος νοείται όχι ως μία μόνον θεότητα, αλλά ως πολυπληθής ομάδα αγροτοποιμενικών ευεργετικών θεοτήτων με τα ίδια πιο πάνω (οι λεγόμενοι Φάυνοι, *Fauni*).

Το όνομά του υποδηλώνει ευμένεια (από το «*qui favet*», «αυτός που ευνοεί»). Μετά την επαφή με τους Έλληνες, ταυτίστηκε σε πολλές περιπτώσεις με τον Θεό Πάνα των τελευταίων. Προς τιμήν του καθώς και προς τιμήν των Θεών Φέμπρο υ και Λουπέρκου, οι Ρωμαίοι τελούσαν στις 15 Φεβρουαρίου τα λεγόμενα Λουπερκάλια (*Lupercalia*).

30 ΓΕΛ Ν ΣΜΥΡΝΗΣ